

Федорак В.Ф.,
методист науково-методичного центру
суспільно-гуманітарної освіти та міжнародної інтеграції
Комунального закладу «Інститут післядипломної
педагогічної освіти Чернівецької області»

**ПРІОРИТЕТИ У ВИКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2026/2027 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

У 2026/2027 н.р. Нова українська школа переходить до 9-го класу, таким чином завершуючи цикл базової середньої освіти. Ядром НУШ, як відомо, є формування в учнівства компетентностей відповідального демократичного громадянства. Вони детально прописані у Законі України «Про повну загальну середню освіту» [1], Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898 [2], модельних навчальних програмах для 5-9 класів НУШ [3] та програмі з історії України та всесвітньої історії для 5-11 класів у частині, що зберігає чинність у 2026/2027 навчальному році (10-11 класи) [6]. Виходячи зі змін у змісті та структурі шкільної історичної освіти, передбачених концептуальними засадами реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти [7], затвердженими наказом МОН України від 30.07.2024, варто взяти до уваги тенденцію до зростання питомої ваги інтегрованого курсу «Україна і світ» не тільки у Новій українській школі, але і в старшій ланці – 10-11 класах.

Особливістю 2026/2027 навчального року буде і те, що це рік, коли процес підготовки до реальної профільної школи виходить на фінішну пряму. І в цьому сенсі варто пригадати відомий вислів видатного українського педагога Василя Сухомлинського, звернутий до кожного учня: «Головне, що ти повинен знайти у школі, – це мету свого життя!». Під цим кутом зору, виходячи із проголошеного принципу дитиноцентризму, нам усім важливо шукати найбільш оптимальне

поєднання величі наших цілей та реалізму наших можливостей у забезпеченні рівного доступу учнівства до якісної освіти.

У 2026/2027 навчальному році учні 5-9 класів працюватимуть за обраними модельними програмами Нової української школи, перелік яких затверджений МОН України та розміщений на його сайті [3].

Нагадуємо, що розроблені на базі модельної програми освітня програма закладу і навчальна програма з предмета – це обов’язковий для виконання документ для вчителя, тому найперше необхідно ретельно опрацювати пояснювальні записки до кожної із програм. Освітній заклад у рамках базової школи може змінювати варіант модельної навчальної програми з освітнього предмета, однак при цьому потрібно враховувати стан навчально-методичного забезпечення.

Головна тенденція змін у змісті програм – подальша деколонізація української історичної свідомості та національної пам’яті від імперських наративів, дерусифікація і декомунізація українського історичного процесу та інформаційного простору.

Стосовно вивчення історії в 10-11 класах, то для цих класів у ЗЗСО зберігають чинність програми курсів з історії України та всесвітньої історії, затверджені наказом МОН України №698 від 03.08.2022 [6].

Стосовно навчально-методичного комплексу, то його ядром залишається підручник. З текстами підручників для 5-9 класів НУШ та іншими складовими авторських варіантів навчально-методичного комплексу (робочі зошити, електронні додатки тощо) можна ознайомитися на сайтах видавництва та інституцій МОН України. А з повним текстом електронних версій усіх підручників можна ознайомитись на сайтах Інституту модернізації змісту освіти МОН України [4] та Українського інституту розвитку освіти [5].

Питання лише за ефективним використанням підручника, зокрема його навчально-методичного інструментарію на кожному уроці. Це стосується всіх навчальних дисциплін нашої освітньої галузі як у форматі нової, так і «старої» школи.

Нова українська школа: ІСТОРІЯ і ПАМ'ЯТЬ

Період «довгого ХІХ ст.», який у 2026/2027 н.р. вивчатиметься в 9-х класах у форматі Нової української школи, – важливий етап світової та вітчизняної історії, оскільки у ньому органічно переплітаються дві ключові тенденції: модернізація та національне відродження бездержавних націй, що привели, як пише Ярослав Грицак, до «квантового стрибка в історії людства» [19, с. 151].

Йдеться про те, що в цей період становлення основ індустріального суспільства – «промислової революції» (Френсіс Фукуяма) – з його крупним машинним виробництвом, утвердженням ринкових відносин та зростаючою мірою свободи і демократії, урбанізацією та розгалуженою інфраструктурою громадянського суспільства, розширенням доступу до освіти, як наслідок, посилюється роль у повсякденному житті духовної сфери, зокрема таких «тонких матерій», як мовна, а відтак і національна самоідентифікація, що перебирають на себе від конфесійної приналежності роль визначальних маркерів в епоху формування модерних націй у Європі та – через інтенсифікацію процесів комунікації і становлення глобальної цивілізації – світу [20].

І саме завдяки викликаній Французькою революцією хвилі національного відродження європейських народів (німців, італійців, чехів, угорців, румунів та – особливо(!) – поляків, а також фінів, естонців, латвійців, литовців), українство не тільки пробудилося від летаргічного сну, але і встояло проти шаленого асиміляційного тиску деспотичного режиму східного штибу, що панував у московії. Більше того, «українське довге ХІХ ст.» підготувало ґрунт для виходу на історичну арену модерної української нації у роки Української революції на початку ХХ ст., що була частиною європейської хвилі революцій. Досліджувати разом зі здобувачами освіти цей процес в усіх його вимірах – особистості, програмні документи, інституції й організації, локації і більш широкі територіальні масиви, гендерні баланси, врахування внеску національних спільнот – не тільки важливо, але й цікаво.

Тим паче, що з точки зору крайової історії цей період найбільш ґрунтовно досліджений історичною наукою, найперше вченими ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

Зокрема, йдеться про буковинську частину території нинішньої Чернівецької області. Питання в тому, щоб транслявати ці напрацювання на рівень шкільної історичної освіти. Оптимальним у цьому сенсі виглядає формат реалізації учнівських проєктів з наперед визначеної вузлової проблематики цього та й інших періодів/курсів крайової історії.

Щодо учительської спільноти, то розробка історико-краєзнавчих проєктів може стати спільною справою методичних спільнот як на рівні закладів освіти, так і на рівні територіальних громад, адже вони мають величезний освітній і громадяноформуючий потенціал, що особливо актуально в умовах шаленої інформаційної війни проти України.

Освітні проєкти і відродження української національної пам'яті

Стосовно проєктів як педагогічної технології, то досвід реалізації регіональних просвітницьких проєктів «З історії української державності і державотворення» («Історія для НЕісториків») та «Історична розвідка: особливості діяльності підпілля на території твого селища/села/міста у боротьбі за державність України у ХХ ст.» підтверджує існування серед педагогічного загалу і громадськості запиту на такого роду інформацію. Цей напрям є перевіреним способом не тільки активізації пізнавальної діяльності учнів, але й відродження української національної пам'яті. І ми будемо розвивати його і надалі шляхом проведення каскаду зустрічей членів нашої спільноти на рівні «заклад освіти – територіальна громада». Особливо це актуально в контексті підготовки і відзначення 35-річчя відродження державної незалежності України, ювілеїв українських діячів та інституцій: 160-річчя від дня народження Михайла Грушевського, 170-річчя від дня народження Івана Франка та Омеляна Поповича, 50-річчя Української Гельсінської спілки та ін. Зокрема, на відзначення 160-річчя академіка Михайла Грушевського, у вересні 2026 року, обласна методична спільнота учителів громадянської та історичної освітньої галузі планує проведення педагогічних читань.

Ми також не маємо права забувати мільйони жертв більшовицьких і нацистських репресій та місця їхньої пам'яті, як-от: Національний музей Голодомору-геноциду і Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр», вшанування роковин Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу та масового голоду 1946-1947 років, операцій «Вісла» і «Захід», місця вбивств московськими агентами у Парижі, Роттердамі і Мюнхені очільників українського руху за державну незалежність, тлінні останки яких Україна сьогодні повертає додому, створюючи національний пантеон. Сучасні технології дозволяють робити такого роду дослідження не тільки наживо, але й у режимі онлайн-екскурсій.

Наголошуємо на тому, що російсько-українська війна, цей найбільший після Другої світової війни збройний конфлікт у Європі, у якому, за словами професора Сергія Плохія, «імперська росія воює за цінності XIX ст. тактикою XX ст. та зброєю XXI ст.» [18, с. 312], – це рубіжна дата не тільки в історії незалежної України, і її вивчення не дарма виділено у окремий розділ шкільної історії [6]. Захищаючи свій суверенітет, територіальну цілісність та європейський вибір, Україна воює проти базових постулатів «руського міра», що сягають корінням у XIX ст. та які московські верховоди намагаються реанімувати, мріючи відновити «двічі трієдиную Русь»: «Самодержавіє. Православіє. Народність» і «Велікая, Малая і Белая Русь».

Це також нова глава в державній політиці української національної пам'яті, адже війна, особливо її повномасштабна фаза, продемонструвала світу, що в Україні зросло покоління героїв, ім'я яким – легіон! Тому пошанування кожного з них, а особливо(!) місць пам'яті загиблих, у кожному населеному пункті, найперше в закладах освіти: встановлення меморіальних дощок, обладнання кутків і Алей Слави, музеїв, написання літописів Війни за незалежність, – це робота, яку вчитель історії школи має координувати за внутрішнім покликом.

Це й буде нашим реальним внеском у реалізацію політики декомунізації, прописаної у відповідних законах від 09.04.2015 [8-11]. Першим помічником у

цьому є сайт Українського інституту національної пам'яті, команда якого пропонує освітянам цілий ряд цікавих проєктів із малодосліджених сторінок нашої історії, особливо за період «червоного XX століття»: Українська революція початку XX ст., український визвольний рух у 20-х – на початку 50-х, українська еміграція, кримськотатарський фактор в історії України тощо [12].

Власне кажучи, сучасне наскрізне бачення змісту української історії, включеної у європейський і глобальний контексти, зафіксоване в узагальнюючих працях відомих істориків: у працях «Брама Європи» [17], «Російсько-українська війна. Повернення історії» [18], збірці історичних есеїв «Лінія зіткнення» Сергія Плохія [15] та у фундаментальному дослідженні Ярослава Грицака «Подолати минуле: глобальна історія України» [19]. Ці книги можуть слугувати своєрідним навігатором у книжковому морі для учительства, яке прагне йти в ногу з часом.

При викладанні курсу «Громадянська освіта» і «Правознавство» в умовах переходу до нового формату навчання у 9 класі ми рекомендуємо дотримуватися структури і змісту, яку пропонує авторський колектив обраного вами підручника.

В умовах війни ключове значення для збереження життя і здоров'я дорослих і дітей має ознайомлення з основами міжнародного гуманітарного права. Курс за вибором «Міжнародне гуманітарне право» має належне навчально-методичне забезпечення, затверджене МОН України (оновлена редакція програми і посібника розміщені на сайті Української Гельсінської спілки з прав людини) [13]. Там само можна замовити і комплект шкільних підручників з міжнародного гуманітарного права.

При викладанні інтегрованого курсу «Громадянська освіта» у 10 класі, програма якого розміщена на сайті МОН України [14], варто звертати особливу увагу на формування в учнів медіаграмотності. Певний досвід формування умінь протидії російським наративам, які щедро транслиують фінансовані росією різноманітні інформаційні помилки, здобутий нашою спільнотою у минулому навчальному році в ході співпраці з центром громадянської просвіти «Альменда» доводить, що це завдання нам під силу.

Учитель сам відповідає за свій рівень фахової майстерності, використовуючи для цього всі наявні ресурси: самоосвіту, роботу на онлайн-платформах, участь у засіданні професійних методичних спільнот, проекти і конкурси. Досвід проведення конкурсу «Учитель року – 2026» у номінації «Громадянська освіта» для нас був повчальним. Наша переможниця I туру, учителька Хотинського опорного академічного ліцею Тетяна Мирославівна Юрчак здобула третє, призове місце на державному рівні. Тож ми маємо гарний приклад для наслідування для тих педагогів, хто вирішить взяти участь у анонсованому МОН України конкурсі «Учитель року – 2028» у номінації «Правознавство».

Досвід показує, що успіху на фаховому конкурсі досягають ті педагоги, з якими працюють професійні команди закладів освіти і/або територіальної громади. Однак визначальне значення мають сформовані в учасників такі базові складові педагогічної компетентності, як інформаційно-цифрова, предметно-методична, інклюзивна, психологічна, які прописані у Державному професійному стандарті учителя, затверджені наказом МОН України від 29.08.2024 №1225 [16].

Епіцентром нашої роботи у школі має бути сучасний кабінет історії, який створює широке «вікно можливостей» для розвитку як учителя, так і учнів завдяки підключенню до інтернету, новітньому комплекту комп'ютерів, широким можливостям для доречного використання різноманітних ресурсів та штучного інтелекту тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 №463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
2. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 10.06.2026).

3. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 05.06.2025).

4. Модельні навчальні програми. Громадянська та історична освітян галузь. *Інститут модернізації змісту освіти МОН України*. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/> (дата звернення: 10.06.2026).

5. Перелік підручників / навчальних посібників для ЗЗСО поданих на конкурс у 2026 році (4, 6, 7 та 9 клас). *Український інститут розвитку освіти*. URL: <https://uied.org.ua/konkurs-pidruchnyviv/perelik-pidruchnyviv-navchalnyh-posibnyviv-dlya-zzso-podanyh-na-konkurs-u-2026-rocz-4-6-7-ta-9-klas/> (дата звернення: 10.06.2026).

6. Всесвітня історія. Історія України. (інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 класи. Історія України. 7-9 класи. Всесвітня історія. 10-11 класи. Історія України. 10-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : НРЕК-PRES, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 10.06.2025).

7. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : наказом Міністерства освіти і науки України від 30.07.2024 №1072. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 10.06.2026).

8. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої

символіки : Закон України від 09.04.2015 №317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

9. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 №314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

10. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років : Закон України від 09.04.2015 №316-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150316> (дата звернення: 10.06.2026).

11. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років : Закон України від 09.04.2015 №315-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150315?an=1> (дата звернення: 10.06.2026).

12. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).

13. Навчально-методичний посібник «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»: як отримати друкований формат. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/navchalno-metodychnyy-posibnyk-vyvchaiuchy-mizhnarodne-humanitarne-pravo-iak-otrymaty-drukovanyy-format/> (дата звернення: 10.06.2026).

14. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 10.06.2026).

15. Плохій С.М. Лінія зіткнення. Нариси про минуле та сучасне України. Київ : Кліо, 2024. 288 с.

16. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 №1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 10.06.2026).

17. Плохій С.М. Брама Європи. Харків : КСД, 2015. 512 с.

18. Плохій С.М. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків : КСД, 2023. 400 с.
19. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 422 с.
20. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.